

УДК 378.015.31:37.011.3-052

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-208-151-156

КРИШТАЛЬ Аліна Олександрівна –

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри суспільних наук

Черкаського інституту пожежної безпеки

імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1818-6603>

e-mail: sovalina@ukr.net

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

У статті досліджено психолого-педагогічні умови формування навичок професійного саморозвитку у майбутніх психологів служби цивільного захисту. Уточнено тлумачення поняття «професійний саморозвиток майбутніх психологів служби цивільного захисту», що становить усвідомлену самостійну навчально-пізнавальну діяльність, спрямовану на професійне та особистісне вдосконалення з урахуванням власних потреб і прагнень. Встановлено взаємозв'язок понять «саморозвиток», «самостійна пізнавальна діяльність», «самоосвіта», «самопізнання», «професійно-творча самореалізація», «самовдосконалення». Визначено, що психолого-педагогічними умовами формування навичок професійного саморозвитку у майбутніх психологів служби цивільного захисту є: усвідомлення сутності саморозвитку і його значення у процесі становлення особистості психолога; формування інтересу до процесу професійного саморозвитку як запорука морального і духовного зростання особистості; спеціально організоване навчально-виховне середовище з відповідною психолого-педагогічною підтримкою.

Ключові слова: саморозвиток, професійний саморозвиток, майбутні психологи служби цивільного захисту, психолого-педагогічні умови формування навичок професійного саморозвитку, професійна підготовка.

KRYSH TAL Alina Oleksandrivna –

PhD in pedagogy, associate professor of the social sciences

department at Cherkasy Institute of Fire Safety

named after Chernobyl Heroes of

National University of Civil Defense of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1818-6603>

e-mail: sovalina@ukr.net

THE PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT SKILLS FORMATION OF FUTURE PSYCHOLOGISTS OF THE CIVIL DEFENSE SERVICE

The psychological and pedagogical conditions of professional self-development skills formation of future psychologists of the civil defense service are researched in the article. The interpretation of the concept of 'professional self-development of future psychologists of the civil defense service' has been clarified, which is a conscious independent educational and cognitive activity aimed at professional and personal improvement, considering personal needs and aspirations. The correlation of 'self-development', 'independent cognitive activity', 'self-education', 'self-cognition', 'professional and creative self-realization', 'self-improvement' has been established.

Self-development contributes to self-awareness deepening, improving existing skills and acquiring new ones; increasing the sense of self-worth; development of spirituality; identifying one's own potential; implementation of plans and ideas; formation of life prospects; implementation of personal development plans; improvement of 'soft' skills, etc. of the future psychologists of the civil defense service.

It was determined that the psychological and pedagogical conditions of professional self-development skills formation of future psychologists of the civil defense service are: the awareness of the essence of self-development and its importance in the process of psychologist's personality realization; formation of the interest in the process of professional self-development as a guarantee of moral and spiritual growth of the individual; a specially organized educational environment with appropriate psychological and pedagogical support.

Such conditions also facilitate the process of adaptation of future psychologists to the academic institution surrounding and promote their socialization, as well as the formation of skills for independent educational and cognitive activity, observation and diagnosis of the level of professional self-development skills formation, ensuring the appropriate level of reflection, the formation of tolerance and generally accepted models behavior, encouragement to display creative abilities, etc.

Keywords: self-development, professional self-development, future psychologists of the civil defense service, psychological and pedagogical conditions for the formation of professional self-development skills, professional training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Процес трансформації системи вищої освіти посилив інтерес науковців до проблеми професійного саморозвитку майбутніх фахівців, а потреба у подоланні травмуючих наслідків війни

підвищив суспільний запит на висококваліфікованих психологів. Ефективність професійної діяльності зазначених фахівців, зокрема якісне і своєчасне надання професійної психологічної допомоги потерпілим, напряму

залежить від їхньої готовності до особистісного зростання, професійного саморозвитку і самовдосконалення протягом усього життя, що підтверджує актуальність нашого дослідження, а саме – визначення психолого-педагогічних умов формування навичок професійного саморозвитку у майбутніх психологів служби цивільного захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні дослідження у галузі педагогіки, психології, соціології, антропології та акмеології щодо закономірностей особистісного становлення майбутніх психологів звертають увагу на значення саморозвитку як рушійної сили. Педагогічні дослідження саморозвитку висвітлені у працях І. Булах, О. Дубасенюк, І. Зязюна, Л. Зязюн, Т. Калугіної, Г. Костюка, О. Матвієнко, З. Оніпко, О. Савченко, Л. Сідак, С. Соколовської, М. Солдатенка, М. Фіцули та ін. Вивченню проблем професійного саморозвитку особистості присвячені дослідження таких науковців, як Г. Балл, Л. Мігіної, В. Ковальчук, П. Харченка та ін. Психологічні аспекти саморозвитку і самоактуалізації особистості представлені у роботах Н. Бібик, О. Дубасенюк, А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла та ін.

Поняття «саморозвиток» визначено С. Соколовською як «інформаційно-забезпечувальна діяльність особистості, що здійснюється шляхом опанування, нагромадження, упорядкування, систематизації, оновлення різновидів досвіду з метою задоволення пізнавальних потреб для здійснення різних видів діяльності» [12, с. 6], де рушійними силами виступають матеріальні, соціальні та духовні потреби.

Е. Остапенко трактує поняття «саморозвиток» як «усвідомлена потреба в самовдосконаленні, особлива здатність особистості, яка має глибоке психологічне підґрунтя, піддається педагогічному впливу, свідомо реалізується в житті та може характеризуватися як позитивною, так і негативною динамікою» [10, с. 495]. Саморозвиток – це «усвідомлена і цілеспрямована робота особистості над собою з метою формування бажаних рис, якостей, форм поведінки» [7, с. 103].

Саморозвиток особистості має системний характер, а його якість залежить від ступеню усвідомлення значущості певної життєвої події, сприйняття їх важливості для особистості. Саморозвиток у професійній діяльності О. Поліщук аналізує як інвестування власного часу у навчання ефективності та результативності і, як слушно зауважує, є зміною. Втрата інтересу до зміни, відсутність відчуття особистісного зростання, знецінення мети тощо призводить до виникнення думок про життєвий сенс. У цьому контексті поняття «сенс» трактується науковцем, як переживання суттєвого, значущого у свідомості особистості, що виконує функцію особистісного розвитку, зростання, завдяки якій здійснюється самозміна особистості [11, с. 67].

Таким чином, у контексті нашого дослідження під поняттям «професійний саморозвиток майбутніх психологів служби цивільного захисту» маємо на увазі усвідомлену самостійну навчально-пізнавальну діяльність, спрямовану на професійне та особистісне вдосконалення з урахуванням власних потреб і прагнень.

Нині система вищої освіти ґрунтується переважно на засадах компетентнісного підходу, що має на меті підготовку фахівців, здатних провадити інноваційну, практичну, творчу професійну діяльність, тобто не лише засвоєння знань, а й розуміння процесів професійної діяльності та оволодіння її засобами, що особливо важливо для майбутніх психологів служби цивільного захисту, зважаючи на надзвичайно складні реалії сьогодення.

І. Сахневич [12, с. 6] наголошує на особистісній зорієнтованості професійної підготовки майбутніх фахівців, формуванні готовності до професійного саморозвитку, де кінцевою метою є побудова власної «Я-концепції» і проектування майбутньої професійної діяльності. Як справедливо зазначає М. Солдатенко, «освіта людини ніколи не встигатиме за новими відкриттями і теоріями, не відповідатиме вимогам практики, якщо вона не буде спиратися на активність і самостійність особистості, постійний розвиток її творчого потенціалу» [13]. У контексті підготовки майбутніх психологів служби цивільного захисту неперервна освіта, самоосвіта і саморозвиток дають можливість задоволення інтелектуальних, професійних, соціальних-політичних, духовних тощо потреб особистості, що якнайкраще характеризує сучасну систему вищої освіти в цілому.

Мета статті – визначити психолого-педагогічні умови формування навичок професійного саморозвитку у майбутніх психологів служби цивільного захисту.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи (емпіричні методи психолого-педагогічного дослідження), а також спеціальні методи (метод групування, кореляційний аналіз). Проведені анкетування, інтерв'ю, експертні опитування дозволили виявити прогалини в організації навчально-виховного процесу і визначити психолого-педагогічні умови формування навичок професійного саморозвитку у майбутніх психологів служби цивільного захисту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до освітньо-професійної програми «Екстремальна та кризова психологія» за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» підготовка майбутніх психологів передбачає набування здатності до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку (СК 11) [9]. Недостатній рівень розуміння майбутніми

психологами служби цивільного захисту сутності професійного саморозвитку на початковому етапі підготовки (37,9 % респондентів), світоглядно-ціннісні кризи (21,5 %), брак внутрішнього (30,1 %) і зовнішнього (27,5 %) ресурсу особистості тощо зумовлюють необхідність пошуку оптимальних психолого-педагогічних умов формування навичок професійного саморозвитку у зазначених фахівців.

Варто зазначити, що особистісний та професійний саморозвиток майбутніх психологів служби цивільного захисту ґрунтується на результатах їх самостійної діяльності, орієнтованої на розширення спектру власних знань, умінь, навичок та якостей. Дотичними до предмету нашого дослідження є поняття «самостійна пізнавальна діяльність», «самоосвіта», «самопізнання», «професійно-творча самореалізація», «самовдосконалення», уточнимо їхнє значення. М. Солдатенко визначає поняття «самостійна навчально-пізнавальна діяльність студентів» як «діяльність, що здійснюється у процесі навчальної роботи, відповідає насамперед вимогам навчальних планів і програм: під безпосереднім керівництвом викладача (або, власне, без нього) студенти набувають знань, умінь і навичок, що приводять їх до нових пізнавальних результатів» [13]. На думку Е. Остапенко, самостійна пізнавальна діяльність – це «система самостійних пізнавальних дій, спрямованих на досягнення певної педагогічної мети, засіб саморозвитку, загальний широко спрямований пізнавальний процес особистості, ефективність якого залежить від сформованого ставлення до навчання та професійного саморозвитку, визначення мети, розроблення плану її досягнення, встановлення певних строків та подальшої наполегливої реалізації свого плану» [10, с. 495–496]. Тобто, навички самостійної пізнавальної діяльності є запорукою ефективної професійної підготовки майбутнього психолога, що є підґрунтям подальшого саморозвитку фахівця.

Самоосвіта є пізнавальною діяльністю, що регулюється певними мотивами, і не може здійснюватися без належного базису, набутого у процесі організованого навчання. К. Кучерява досліджує феномен саморозвитку у контексті формування самоосвітньої компетентності – «інтегративне особистісне утворення, що виявляється у здатності до цілепокладання, саморегуляції, самоорганізації та рефлексії самостійної пізнавальної діяльності, обумовленої пізнавальними мотивами та потребами, самоосвітніми уміннями й навичками, спрямованої на неперервний процес засвоєння знань, особистісний та професійний саморозвиток у сфері економічної та педагогічної освіти» [4, с. 191]. А. Майборода зазначає, що самоосвіта дозволяє прогнозувати, діагностувати, планувати і коригувати цей процес. Самоосвіта позитивно впливає на розвиток мотивації з досягнення успіху,

дає можливість систематично здійснювати оцінювання власного потенціалу, аналізувати інформацію, верифікувати наукові джерела, застосовувати знання на практиці, здійснювати дослідницьку діяльність тощо [6, с. 87].

Ефективність професійного саморозвитку багато в чому залежить від розуміння власних можливостей, прагнень і бажань, що потребує самостереження, самооцінки і самоаналізу. На думку А. Сні, «спонукання себе до дії, тобто до професійного й особистісного саморозвитку, базується на внутрішній мотивації, що спрямовує майбутнього фахівця використовувати прийоми (самокритика, самозобов'язання, самопримус, стимулювання своєї діяльності) для досягнення поставленої мети» [2, с. 23], тобто самопізнання є обов'язковою умовою саморозвитку.

Оптимальною метою професійного саморозвитку психолога О. Волошенко та В. Хрипун вважають професійно-творчу самореалізацію. Науковці [1] трактують це поняття як здатність проявити свої творчі здібності у процесі професійної діяльності та отримати професійне визнання у соціальному середовищі як результат цілеспрямованого саморозвитку. Таким чином, професійно-творча самореалізація є усвідомленим етапом саморозвитку психолога, під час якого енергія творчості позитивно впливає на життєві обставини, гармонізує особистість фахівця і його професійний простір.

Самовдосконалення вважається найвищою формою усвідомленого саморозвитку особистості, тому справедливо схилиємося до твердження щодо взаємозалежності понять «самостійна пізнавальна діяльність», «самоосвіта», «саморозвиток», «самопізнання», «професійно-творча самореалізація», «самовдосконалення».

Відповідно до освітньо-професійної програми «Екстремальна та кризова психологія» [9] майбутній психолог служби цивільного захисту повинен набути здатність організовувати та проводити психопрофілактичну роботу, спрямовану на збереження, зміцнення та відновлення психічного здоров'я; надавати психологічну допомогу та підтримку особам, які перебували в екстремальних умовах; надавати екстрену психологічну допомогу постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій тощо. Зважаючи на зазначене, усвідомлення потреби у професійному зростанні, що має зовнішній (вимоги контракту, зміна умов праці/служби, що вимагає нових умінь і навичок, вказівки керівництва тощо) і внутрішній характер (потреба у самоствердженні, бажання кар'єрного зростання, прагнення до визнання, бажання стати кращим у своїй професії, отримувати задоволення від роботи тощо) є рушійною силою саморозвитку психолога. Досягнення якісно нового рівня професійного розвитку ґрунтується на засадах професійного саморозвитку.

У якості психологічних ресурсів саморозвитку О. Поліщук визначає такі: потреба у саморозвитку як його джерело і детермінант; умови, які забезпечать його успішність; механізми як функціональні засоби і умову його здійснення. Потреба у саморозвитку визначається базовим рівнем особистісного саморозвитку та рівнем життєвої активності особистості, що вказує на зону потенційного розвитку, виникає як результат зміни змістової структури свідомості, а також трансформації смислових утворень. Психологічними умовами, що сприяють успішному саморозвитку, є зріле «Я» особистості, що характеризується автономністю, самоідентичністю, інтернальністю, гнучкістю, відкритістю до нового досвіду, наявністю усвідомленої мети як орієнтира саморозвитку та активної життєвої стратегії [11]. У процесі професійної підготовки майбутній психолог зазнає різноманітних впливів, що часто стають поштовхом до засвоєння нового, однак наявність власної потреби у саморозвитку є відправною точкою.

Як влучно зазначає З. Оніпко, саморозвиток можливий без свідомої діяльності особистості, однак, як правило, у такому випадку він є мало результативним. Для того, аби індивід став суб'єктом власної життєдіяльності, процес саморозвитку повинен бути усвідомленим, актуалізованим та керованим процесом внутрішніх змін» [8]. Майбутній психолог служби цивільного захисту має усвідомлювати актуальний стан рівня власного розвитку і бути в змозі проектувати бажаний рівень розвитку.

На думку Т. Кетлер-Митницької, стимулювання готовності до саморозвитку здобувачів вищої освіти реалізується за допомогою активізації внутрішніх чинників цього процесу, а саме: шляхом підвищення особистісної зрілості, актуалізації потреби у самовдосконаленні, мотиваційних детермінант особистісно-професійного становлення, професійного «Я»-ідеалу, удосконалення особистісних якостей, емоційно-вольових особливостей тощо [3, с. 93]. Майбутні психологи служби цивільного захисту повинні розуміти, що саморозвиток сприяє поглибленню самосвідомості; удосконаленню наявних навичок та набуванню нових; посиленню відчуття власної гідності; розвитку духовності; виявленню власного потенціалу; реалізації планів і задумів; формуванню життєвих перспектив; реалізації власних планів особистісного розвитку; удосконаленню «м'яких» навичок тощо.

Таким чином, першою психолого-педагогічною умовою формування навичок професійного саморозвитку є усвідомлення майбутніми психологами служби цивільного захисту сутності саморозвитку і його значення у процесі становлення особистості психолога.

Варто зазначити, що проблема формування навичок професійного саморозвитку досліджується

також як результат формування їх інтернальності, тобто узагальнене очікування досягнення бажаного результату внаслідок активізації власної діяльності, на протидію зовнішнім впливам, зокрема – у процесі професійної підготовки [3, с. 90]. Зазначене актуалізується у майбутніх психологів служби цивільного захисту у процесі усвідомлення значення власних впливів, результатів діяльності, як і високих вимог до обраного фаху та відповідальності за власні дії та вчинки.

Забезпечення мотивації є одним з найважливіших чинників у процесі формування навичок саморозвитку. Оскільки формування інноваційного освітнього середовища передбачає наявність у ньому стимулів, що збільшують зону актуального розвитку особистості [7, с. 103], варто звернути увагу на основні змістові характеристики у структурі саморозвитку особистості, до яких зараховують [2, 13, 12, 11] ціннісні орієнтації, особистісні сенси, самооцінку, мотиваційно-вольові компоненти, цілепокладання тощо.

У ході дослідження виявлено, що особливо актуальною ця проблема залишається на першому і другому курсах підготовки майбутніх психологів служби цивільного захисту (41,7% респондентів). Забезпечення науково обґрунтованої організації навчально-виховного процесу, спрямованого на формування навичок професійного саморозвитку на початковому етапі, сприяє швидкій адаптації до умов закладу вищої освіти.

Побудова часової перспективи, життєве цілепокладання вимагають достатнього рівня розвитку ціннісних уявлень, вольової сфери, самостійності й відповідальності. Вироблення життєвої стратегії вимагає від людини потреби і здатності здійснювати особистий самостійний і вільний вибір, набуття корисних навичок планування, співвіднесення ближньої та далекої перспектив [13].

Деякі науковці доволі скептично характеризують сучасний стан сформованості навичок саморозвитку, вважаючи його «рухом у зворотному напрямку, оскільки вся людська діяльність обумовлюється не духовно-моральними орієнтирами, а раціонально-прагматичними інтересами, що посідають сьогодні провідне місце в системі ціннісних орієнтацій. За цих умов життя людини має здебільшого функціонально-інструментальний характер, що збіднює і спрощує потенціал особистості. Ідея морального, духовного самовдосконалення не посідає провідного місця в системі цінностей сучасного суспільства, а усвідомлений саморозвиток особистості в сучасних умовах реалізується, як правило, переважно у формах самовиховання» [5, с. 201]. Тому важливого значення набуває формування у майбутніх психологів служби цивільного захисту не лише мотивації досягнення, а й високий рівень самоповаги і усвідомлення морально-етичних

цінностей, що реалізується зокрема і засобами національно-патріотичного виховання.

На думку М. Солдатенка [13], формування інтересу до процесу професійної підготовки є не лише важливішою умовою для досягнення високої ефективності навчально-пізнавальної діяльності, а, що найважливіше, є необхідною передумовою для всебічного розвитку особистості, професійної підготовки і становлення майбутнього фахівця.

Отже, другою умовою формування навичок професійного саморозвитку у майбутніх психологів служби цивільного захисту вважаємо формування інтересу до процесу професійного саморозвитку як запоруки морального і духовного зростання особистості.

До суб'єктивних чинників, що уповільнюють саморозвиток майбутніх фахівців профільних закладів вищої освіти, О. Марченко зараховує відсутність мотивації до успішного навчання й самонавчання, брак здібностей до самоорганізації та саморегуляції, лінощі. До об'єктивних чинників, що стримують саморозвивальну діяльність, належать суворе регламентація служби і змісту професійної підготовки, дотримання субординації, переважно авторитарно-маніпулятивний характер ставлення керівництва, офіцерів-вихователів, сержантів до рядового складу; домінування пасивних форм організації навчальних занять; недостатнє залучення майбутніх фахівців до науково-дослідної роботи; слабо виражений індивідуальний підхід до навчання та оцінювання результатів навчальної діяльності; надмірні фізичне і розумове навантаження тощо [7, с. 100]. Зважаючи на вищезгадане, організаційні умови освітнього середовища профільних закладів у процесі підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту потребують інноваційних змін.

Оскільки саморозвиток детермінує рівень самореалізації особистості у повсякденному і професійному житті, вважаємо навчально-виховне середовище закладу вищої освіти ключовим середовищем, де закладаються підвалини професіоналізму, формуються уявлення про морально-етичні норми фахівця, окреслюються соціальні цінності, а також проєктуються ідеали та прагнення.

Невід'ємним компонентом організації навчально-виховного середовища у процесі формування навичок саморозвитку у майбутніх психологів служби цивільного захисту є надання психолого-педагогічної підтримки з боку керівництва закладу, науково-педагогічного колективу, психологічної служби закладу, офіцерів-вихователів, кураторів та інших відповідальних осіб. Метою такого супроводу, насамперед, є полегшення процесу адаптації майбутніх фахівців до умов профільного навчального закладу та їх соціалізації, а також формуванню навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності, спостереження й діагностики рівня сформованості навичок

професійного саморозвитку, забезпечення належного рівня рефлексії, формування толерантності і загальноприйнятих моделей поведінки, заохочення до вияву творчих здібностей тощо.

Отже, третьою психолого-педагогічною умовою формування навичок професійного саморозвитку у майбутніх психологів служби цивільного захисту є спеціально організоване навчально-виховне середовище з відповідною психолого-педагогічною підтримкою.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Підсумовуючи дослідження, зазначимо, що процес формування сучасного висококваліфікованого і компетентного психолога служби цивільного захисту повинен відображати актуальні потреби суспільства, відповідати його замовленню і задовольняти особистісні запити фахівця. Професійний саморозвиток майбутніх психологів служби цивільного захисту – це усвідомлена самостійна навчально-пізнавальна діяльність, спрямована на професійне та особистісне вдосконалення з урахуванням власних потреб і прагнень.

Ефективне формування навичок саморозвитку в означених фахівців можливе за таких психолого-педагогічних умов: 1) усвідомлення сутності саморозвитку і його значення у процесі становлення особистості психолога; 2) формування інтересу до процесу професійного саморозвитку як запорука морального і духовного зростання особистості; 3) спеціально організоване навчально-виховне середовище з відповідною психолого-педагогічною підтримкою.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми і тому потребує подальшого вивчення. Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо визначення ролі самоцінності у процесі професійного становлення майбутнього психолога служби цивільного захисту.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Волошенко О. В., Хрипун В. І. Професійно-творча самореалізація та професійний саморозвиток як життєтворчі компетенції практичного психолога закладу освіти. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp6/voloshenko.pdf (дата звернення 02.01.2023р.)
2. Єна А. С. Психолого-педагогічні засади організації управління професійним саморозвитком здобувачів освіти. Наука і техніка сьогодні (Серія: Педагогіка, право, економіка, техніка, фізико-математичні науки). 2022. № 2(2). С. 19–28. URL : [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-2\(2\)-19-27](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-2(2)-19-27)
3. Кетлер-Митницька Т. С. Психолого-педагогічні умови формування інтернальності як чинника готовності до особистісно-професійного саморозвитку майбутніх психологів. Науковий журнал Хортицької національної академії. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Вип. 2(3). 2020. URL : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-3>
4. Кучерява К. В. Розвиток самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів економіки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2019. 290 с.

5. Лозовой В. О., Сідак Л. М. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці : монографія. Харків : Право, 2006. 256 с.

6. Майборода А. О. Самоосвіта курсантів у процесі формування акмеологічної компетентності. Вісник Черкаського університету. 2015. № 37(370). С. 85–91.

7. Марченко О. Г. Інноваційне освітнє середовище у вищих військових навчальних закладах як джерело можливостей для саморозвитку курсантів. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Сер. Педагогічні науки. №5. URL : <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1294> (дата звернення 02.01.2023р.)

8. Оніпко З. С. Особливості психологічних бар'єрів саморозвитку особистості студента. *Habitus*. 2021. URL : https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/40652/1/Habitus-2021_Onipko.pdf (дата звернення 02.01.2023р.)

9. Освітньо-професійна програма «Екстремальна та кризова психологія» підготовки здобувача на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки». Черкаси: ЧІПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2021. 54 с.

10. Остапенко Е. О. Саморозвиток студента у вищому навчальному закладі освіти. 493–501. – URL : <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/8412/493-501.pdf;jsessionid=26606963EA652EAA2B8689519D2F1FC9?sequence=1> (дата звернення 02.01.2023р.)

11. Поліщук О. М. Ресурси саморозвитку особистості. Психологія саморозвитку особистості: збірник наукових праць. Чернівці-Київ, 2016. С.64–82.

12. Професійний саморозвиток майбутнього фахівця: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 204 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/12996/1/Konovalchuk_monografiya.pdf (дата звернення 02.01.2023р.)

13. Солдатенко М. М. Теоретико-методологічні основи розвитку самостійної пізнавальної діяльності майбутнього вчителя : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2007. 44 с.

REFERENCES

1. Voloshenko, O. V., Khrypun, V. I. (2016) *Profesijno-tvorcha samorealizatsia ta profesijnyj samorozvytok jak zhyttietvorchi kompetensii praktychnoho psykholoha zakladu osvity* [Professional and creative self-realization and professional self-development as life-creating competencies of a practical psychologist of an educational institution]. [in Ukrainian].

2. Yena, A. S. (2022) *Psykholoho-pedahohichni zasady orhanizatsii upravlinnia profesijnym samorozvytkom zdobuvachiv osvity* [Psychological and pedagogical principles of management of education seekers' professional self-development]. [in Ukrainian].

3. Ketter-Mutnytska, T. S. (2020) *Psykholoho-pedahohichni umovy formuvannia internalnosti yak chynnyka hotovnosti do osobystisno-profesijnoho samorozvytku majbutnikh psykholohiv* [Psychological and pedagogical conditions of internality formation as a factor of readiness for personal and professional self-development of future psychologists]. [in Ukrainian].

4. Kucheriava, K. V. (2019) *Rozvytok samoosvitnioi kompetentnosti maibutnikh vykladachiv ekonomiky* [The development of self-educational competence of future teachers of economics]. Kyiv. [in Ukrainian].

5. Lozovoi, V. O., Sidak, L. M. (2006) *Samorozvytok osobystosti u filosofskiy refleksii ta sotsialnij praktytsi* [Self-development of personality in philosophical reflection and social practice]. Kharkiv. [in Ukrainian].

6. Majboroda, A. O. (2015) *Samoosvita kursantiv u protsesi formuvannia akmeolohichnoi kompetentnosti* [Self-education of cadets in the process of acmeological competence formation]. Cherkasy. [in Ukrainian].

7. Marchenko, O. H. *Innovatsijne osvitnie sere dovysche u vyschykh vijskovykh navchalnykh zakladakh jak dzherelo mozhlyvostej dla samorozvytku kursantiv* [Innovative educational environment in higher military educational institutions as a source of opportunities for cadets' self-development]. Cherkasy. [in Ukrainian].

8. Onipko, Z. S. (2021) *Osoblyvosti psykholohichnykh barjeriv samorozvytku osobystosti studentiv* [Peculiarities of psychological barriers to self-development of a student's personality]. [in Ukrainian].

9. *Osvitnio-profesijna prohrama 'Ekstremalna ta kryzova psykholohia' pidhotovky zdobuvacha napershomu (bakalavrskomu) rivni vyshchoi osvity zaspetsialnistiu 053 'Psykholohia' haluzi znan 05 'Sotsialni ta povedinkovi nauky'* (2021) [Educational professional program 'Extreme and crisis psychology' for bachelor's level of higher education, specialty 053 'Psychology' field of knowledge 05 'Social and behavioral sciences']. Cherkasy. [in Ukrainian].

10. Ostapenko, E. O. (2010) *Samorozvytok studenta uvyschomu navchalnomu zakladi osvity* [Self-development of a student in a higher educational institution]. [in Ukrainian].

11. Polishchuk, O. M. (2016) *Resursy samorozvytku osobystosti* [Resources for personal self-development]. Chernivtsi-Kyiv. [in Ukrainian].

12. *Profesijnyi samorozvytok majbutnioho fakhivtsia* (2011) [Professional self-development of the future specialist]. Zhytomyr. [in Ukrainian].

13. Soldatenko, M. M. (2007) *Teoretyko-metodolohichni osnovy rozvytku samostijnoi piznavalnoi dijalnosti majbutnioho vchytelia* [Theoretical and methodological foundations of future teachers' independent cognitive activity development]. Kyiv. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КРИШТАЛЬ Аліна Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри суспільних наук, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України.

Наукові інтереси: теорія і методика професійної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KRYSH TAL Alina Oleksandrivna – PhD in pedagogy, associate professor of the social sciences department at Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of National University of Civil Defense of Ukraine.

Scientific interests: theory and methodology of professional education.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2023 р.